

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний авіаційний університет
Інститут доуніверситетської підготовки

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ В СИСТЕМІ ОСВІТИ
ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД –
ДОУНІВЕРСИТЕТСЬКА ПІДГОТОВКА –
ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД»

Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної
конференції
28 травня 2015 року

КИЇВ 2016

УДК 373.57:378 (063)

ББК Ч 448.44 я431

А 437

Актуальні проблеми в системі освіти «загальноосвітній навчальний заклад – доуніверситетська підготовка – вищий навчальний заклад»: зб. матеріалів I Всеукраїнської науково-практичної конференції, 28 травня 2015 р., м. Київ, Національний авіаційний університет / наук. ред. Н. П. Муранова. – К : – НАУ, 2015. – 256 с.

До збірника увійшли статті доповідей учасників I Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми в системі освіти «загальноосвітній навчальний заклад – доуніверситетська підготовка – вищий навчальний заклад» (28.05.2015 р., м. Київ), що проводилася в Інституті доуніверситетської підготовки Національного авіаційного університету спільно з науковими установами та навчальними закладами освіти України.

Адресований науковцям, викладачам ЗНЗ, ВНЗ, аспірантам і працівникам з галузі освіти.

Редакційна колегія:

Муранова Н. П., доктор педагогічних наук, професор, директор Інституту доуніверситетської підготовки Національного авіаційного університету (голова);

Буркова Л. В., доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, заступник директора з наукової роботи Інституту обдарованої дитини НАПН України (заступник голови);

Черішко С. І., заступник директора з навчальної роботи Інституту доуніверситетської підготовки Національного авіаційного університету;

Брюка О. О., кандидат технічних наук, доцент, начальник навчально-методичного відділу Інституту доуніверситетської підготовки Національного авіаційного університету;

Бугайов О. Є., кандидат технічних наук, доцент кафедри базових і спеціальних дисциплін Інституту доуніверситетської підготовки Національного авіаційного університету.

Рекомендовано до друку науково-методично-редакційною радою Інституту доуніверситетської підготовки Національного авіаційного університету (протокол № 4 від 30.05.2015 р.).

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА НА СТОРІНКАХ ПРОГРАМИ КПРС 1961 р.

Стаття присвячена аналізу Програми Комуністичної Партії Радянського Союзу 1961 р. Досліджено головний документ КПРС у розрізі національної політики. Дана оцінка частинам програми, що присвячені концепції національної політики радянської влади. Доведено, що у багатьох випадках вона мала лише декларативний характер.

Ключові слова: програма КПРС, національна політика, радянська влада.

The article presents an analysis of the 1961 Programme of the Communist party of the Soviet Union. The basic document of the CPSU is analyzed in the context of the national policy. An assessment has been given to the parts of the programme devoted to the concepts of the national policy of the Soviet government. The paper proves that in many cases the nature of this policy is purely declarative.

Keywords: CPSU programme, national policy, Soviet government.

Одним із основоположних показників реалізації національної політики радянської влади є документи, прийняті верховною владою республіки у цій сфері. Аналізуючи їх можна побачити, чим користувалась адміністрація на місцях для впровадження лінії партії у життя.

У статті поставлено завдання виокремити частини, що стосуються національної політики, схарактеризуємо їх, а також широко використаємо радянські лексеми для передачі «духу» часу та тих ідіом, якими зверталася КПРС до народу.

За часів радянської влади видавалися збірки документів: «Коммунистическая Партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК (1898–1986)», де були зібрані документи масштабу СРСР [2]. Що стосується УРСР, то у Києві друкувалася «Коммунистическая Партия Украины в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК» (1977 р.) [5] та «Комуністична партія України: з'їзди і конференції» (1991 р.) [6]. Питання висвітлення національної політики радянської влади на сторінках офіційних документів органів влади вивчено

багатьма українськими науковцями. Наприклад, у 1997 р. під редакцією П. С. Соханя була видана «Етнонаціональна історія України в документах та матеріалах» [1]. Інформативною у вивченні даної теми є публікація В. Ф. Панібудьласка «Національні процеси в Україні. Історія і сучасність: Документи і матеріали: довідник» [7].

Програма Комуністичної Партії Радянського Союзу, – основний теоретичний документ партії, що містить в собі кінцеву мету і найважливіші завдання на певний історичний період. Обов'язкова для всіх комуністів і партійних організацій, вона забезпечувала «об'єднання їхніх зусиль для побудови комуністичного суспільства».

Програма створювалася на основі марксистсько-ленінської теорії і досвіду «міжнародного робітника» і комуністичного руху, складовою частиною якого була КПРС. Виконуючи прийняту Програму, партія, конкретизуючи шляхи вирішення зазначених у ній завдань, заглиблювала і розвивала теорію марксизму-ленінізму.

Як стверджувалося: «соціалізм переміг в Радянському Союзі повністю і остаточно». У цих умовах виникла необхідність розробити нову, третю Програму партії. Проект її був вироблений ЦК КПРС за рішенням XX з'їзду КПРС (1956 р.), опублікований в газеті «Правда» від 30.07.1961 р. і обговорювався на зборах комуністів і безпартійних, на партійних конференціях та у пресі. В обговоренні брали участь понад 9 млн. комуністів, а всього – близько 73 млн. осіб.

XXII з'їзд КПРС прийняв нову Програму 31 жовтня 1961 р. У ній відображені корінні зрушення, що відбулися в світовому суспільному розвитку: вступ Радянського Союзу в період комуністичного будівництва, виникнення і зміцнення світової системи соціалізму, зростання міжнародного комуністичного робітника і національно-визвольного рухів, розпад колоніальної системи імперіалізму. У Програмі враховані досвід соціалістичного будівництва в СРСР, досвід міжнародного робочого і національно-визвольного руху. Важливими джерелами для вироблення Програми були матеріали XX і XXI з'їздів КПРС, документи нарад представників комуністичних і робочих партій 1957 і 1960 рр. [3].

Програма складалася зі ступу і двох основних частин: 1. Перехід від капіталізму до комунізму – шлях розвитку людства; 2. Завдання Комуністичної Партії Радянського Союзу з будівництва комуністичного суспільства.

У II підрозділі першої частини «Всесвітньо-історичне значення Жовтневої революції і перемоги соціалізму в СРСР» зазначалося: «Величезне завоювання соціалізму – розв'язання національного питання. Для такої країни, як Радянський Союз, де налічується більше ста націй і народностей, воно має особливе значення. У соціалістичному суспільстві не тільки забезпечено політичну рівноправність націй, створено радянську національну державність, а й ліквідовано успадковану від старого ладу їх економічну і культурну нерівність. Спираючись на взаємну братню допомогу, в першу чергу, на допомогу великого російського народу, всі радянські національні республіки створили у себе сучасну промисловість, національні кадри робочого класу та інтелігенції, розвинули національну за формою, соціалістичну за змістом культуру. Багато народів, які раніше були відсталими, прийшли до соціалізму, минаючи капіталістичну стадію розвитку. Об'єднання і згуртування рівноправних народів на добровільних засадах в єдиній багатонаціональній державі – Союзі Радянських Соціалістичних Республік, їх тісне співробітництво в державному, господарському і культурному будівництві, братерська дружба, розквіт їх економіки і культури – найважливіший підсумок ленінської національної політики» [4, с. 197].

Для підтвердження добровільного вступу до СРСР усіх національних, автономних республік і областей у цьому підрозділі йдеться, що саме на принципах «добровільного об'єднання вільних і рівноправних націй і народностей в єдиній державі» був створений і існує СРСР [4, с. 198]. А завдяки «принципу радянського інтернаціоналізму» стала можливою перемога соціалізму [4, с. 199].

Особливо інформативною для нас є друга частина, а саме її IV підрозділ «Завдання партії в області національних взаємин», де зазначено, що розквіт націй та зміцнення їх суверенітету в умовах соціалізму здійснюється «на шляхах їх зближення, братерської взаємодопомоги і дружби» [4, с. 269], кордони між союзними республіками в межах СРСР втрачали своє колишнє значення, оскільки «всі нації рівноправні та однаковою мірою задовольняються матеріальні й духовні запити кожного народу, всі вони об'єднані спільними життєвими інтересами в одну сім'ю». І це «розширення взаємного єднання» народів Радянського Союзу має не тільки спільність громадянства, але й «спільні риси духовного обличчя, які народжені новим типом суспільних відносин і втілили в собі найкращі

традиції народів СРСР» [4, с. 270]. Наголошувалося на тому, що стирання національних відмінностей, особливо мовних, – значно триваліший процес, ніж стирання класових граней. Стверджувалося, що «всі питання національних взаємин, що постають у ході комуністичного будівництва, партія згідно своєї програми вирішує з позицій пролетарського інтернаціоналізму, не допускає ні ігнорування, ні роздування національних особливостей» [4, с. 270].

Те, що в програмі йшлося про ліквідацію давно не існуючої федерації союзних республік у найближчому майбутньому, було видно з її інтерпретації авторитетного органу Академії наук СРСР – журналу «Радянська держава й право». У ньому зазначалося: «Зараз питання про національні взаємини в СРСР має лише прямо комуністичну постановку – досягнення всебічної єдності радянських націй з кінцевою перспективою їх повного злиття... якщо раніше ступінь федерування, характер національної державності, юридичний зміст національно-державних кордонів мали значення гаранта національної свободи, то тепер вони, по суті, не мають більше такого змісту... Уже зараз можна з упевненістю сказати, що з цього боку національна державність і федерація в цілому виконали свою історичну місію» [8]. Іншими словами, союзні республіки, відповідно до тієї ж Конституції, були «суверенними» у здійсненні влади в межах своєї території та були позбавлені своїх, хай навіть паперових, але все ж конституційних прав, і поставлені під нагляд московського намісника з надзвичайними правами.

Слід відзначити, що поточна національна політика М. Хрущова в питаннях управління, як і його загальна політика, була ліберальнішою, терпимішою за сталінську. Так, в низці законів і актів від 1957 р. були значно розширені права союзних республік. Проте в головному і вирішальному положенні не було змін: їхній суверенітет як був, так і залишився фіктивним. Нова ж Програма КПРС остаточно перекреслювала навіть й ці примарні права.

У Програмі партія поставила собі наступні завдання в галузі національних відносин: продовжувати всебічний розвиток економіки і культури всіх радянських націй і народностей; повністю використовувати й удосконалювати форми національної державності народів СРСР; вести і надалі в економічній галузі курс на всебічний розвиток господарства радянських республік; домагатися подальшого всебічного розквіту соціалістичної культури народів СРСР;

забезпечувати і надалі вільний розвиток мов народів СРСР, повну свободу для кожного громадянина СРСР говорити, виховувати і навчати своїх дітей будь-якою мовою, не допускаючи ніяких привілеїв, обмежень або примусів у вживанні тих чи інших мов. На нашу думку, процес добровільного вивчення, поряд із рідною мовою, російської мови має позитивне значення, тому що сприяє взаємному обміну досвідом і залученню кожної нації і народності до культурних досягнень усіх інших народів СРСР і до світової культури; послідовно проводити і надалі принципи інтернаціоналізму в області національних відносин; зміцнювати дружбу народів, як одне з найважливіших завоювань соціалізму; вести непримиренну боротьбу проти проявів і пережитків націоналізму та шовінізму, проти тенденцій до національної обмеженості і винятковості, до ідеалізації минулого і затушовування соціальних протиріч в історії народів, проти звичаїв і моралі, що заважають комуністичному будівництву.

Далі у V підрозділі «Завдання Партії в галузі ідеології, виховання, освіти, науки і культури» серед завдань у галузі виховання комуністичної свідомості йшлося, що КПРС буде невпинно виховувати радянських людей у дусі пролетарського інтернаціоналізму, всебічно сприяти зміцненню міжнародної солідарності трудящих. Розвиваючи любов радянського народу до своєї батьківщини, партія виходила з того, що з утворенням світової системи соціалізму, патріотизм громадян соціалістичного суспільства втілювався у відданості та вірності своїй Батьківщині, всьому співтовариству соціалістичних країн. Соціалістичний патріотизм і соціалістичний інтернаціоналізм органічно включають пролетарську солідарність із робітничим класом, трудящими всіх країн. На останок зазначалося, що КПРС і надалі повинна наполегливо боротися проти реакційної ідеології буржуазного націоналізму, расизму і космополітизму [4, с. 275–276].

Отже, питання національних взаємин Програма вирішувала з позицій соціалістичного інтернаціоналізму, ставила завдання подальшого зміцнення дружби народів СРСР, боротьби проти проявів та рецидивів усякого націоналізму і шовінізму, проти тенденцій до національної обмеженості. Програма відобразила новий етап у розвитку національних відносин у СРСР. У ній вказується, що у процесі будівництва комунізму станеться подальше зближення націй. Стирання національних відмінностей – об'єктивний історичний процес, що має прогресивний характер.

Однак, цей процес надто тривалий, і його штучне прискорення може призвести лише до пожвавлення шкідливих націоналістичних пережитків. Дані твердження були лише ширмою для міжнародного співтовариства. Програмних положень не дотримувалися, а подекуди практика життя взагалі суперечила програмі. Грубо був порушений і статут партії, згідно з яким центральні комітети компартій союзних республік знаходилися в прямому зв'язку і безпосередньому підпорядкуванні ЦК КПРС.

Підготовка ліквідації федерації і перетворення союзних республік в адміністративно-економічні регіони повинно було відбутися в ті ж терміни, що Програма КПРС назвала для побудови комунізму в СРСР – тобто до 1980 р. До цієї дати мало завершитися і злиття всіх націй Радянського Союзу в одну комуністичну націю. Вважалось, що взаємна асиміляція націй по суті справи денационалізує національно-територіальні автономії і навіть союзні республіки, наближаючи і з цієї сторони радянське суспільство до пункту, за яким повне державно-правове злиття націй стане справою найближчого майбутнього.

Таким чином, ми бачимо, що у Програмі проголошувалася ідея «злиття націй» і окреслювалася політика відвертої русифікації. Усе це сприяло ще більшому укріпленню позицій російською мови в Україні, що переважала в основному в установах і навчальних закладах, перетворилася на обов'язкову мову в офіційному житті. У партійному, комсомольському, профспілковому й іншому громадському середовищі також провідною була російська мова; те саме спостерігалось у господарських стосунках тощо. Головними засобами русифікації залишалися діловодство, видавнича справа, навчальна та культурно-просвітницька робота.

Отже, можна зробити висновок, що Програма КПРС 1961 р. є важливим джерелом для вивчення концепції національної політики радянської влади. Проте у багатьох випадках вона мала лише декларативний характер.

ЛІТЕРАТУРА

1. Етнонаціональна історія України в документах та матеріалах / ред. П. С. Сохань [та ін.]; НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – К. : [б. и.], 1997. – Вип. 1 / упоряд. І. О. Кресіна [та ін.]. – 167 с.
2. Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и

решениях съездов, конференций и пленумов ЦК (1898–1986) / Ин-т марксизма-ленинизма при ЦК КПСС. – 9-е изд., испр. и доп. – М. : Политиздат. Т. 7–10. – 1986.

3. Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК (1898–1986) / Ин-т марксизма-ленинизма при ЦК КПСС. – 9-е изд., испр. и доп. – М. : Политиздат. Т. 9. – 1986. – 574 с.

4. Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК (1898–1986) / Ин-т марксизма-ленинизма при ЦК КПСС. – 9-е изд., испр. и доп. – М. : Политиздат. Т. 10. – 1986. – 493 с.

5. Коммунистическая партия Украины в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. Том 2 1941–1976 : [пер. с укр.] / Ин-т истории партии при ЦК Компартии Укр. – филиал Ин-та марксизма-ленинизма при ЦК КПСС. – К. : Политиздат Украины. 1977. – 1083 с.

6. Комуністична партія України: з'їзди і конференції / [В. Ф. Солдатенко, С. С. Діброва, В. П. Замковий та ін.; за ред. Ф. М. Рудича та ін.], Ін-т політ. досліджень. – К. : Україна, 1991. – 477 с.

7. Національні процеси в Україні. Історія і сучасність: Документи і матеріали: довідник : У 2 ч. / ред. В. Ф. Панібудьласка. – К. : Вища школа, 1997. Ч. 2 / упоряд. І. О. Кресіна, В. Ф. Панібудьласка. – К. : [б. в.], 1997. – 704 с.

8. Семёнов П. Г. Программа КПСС о развитии советских национально-государственных отношений / П. Г. Семенов // Советское государство и право. – 1961. – № 12. – С. 23.